

Alle wijsbegeerte begint met verwondering – Plato

Twijfel is het begin van wijsheid – Descartes

Plato heb ik lief, maar de waarheid heb ik liever – Aristoteles

Ik weet alleen dat ik niets weet – Socrates

Dit boek gaat niet over filosofen maar over filosoferen – Maaikje & Sabine

Auteurs

Sabine Wassenberg en Maaike Merckens Bekkers

Redactie

Jeroen Hoogerwerf

Vormgeving

Rémi de Ligny

Druk

Proost, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© 2014 Levendig Uitgever
www.levendiguitgever.nl

© 2014 WonderWhy
www.wonderwhy.nl

NUR 730
ISBN 978 94 91740 18 3

Inhoudsopgave

1. Filosoferen met kleine filosofen	5	3. Didactische aanwijzingen	29
Een inleiding voor de leerlingen in de klas	6	Hoe bouw je een les op	29
Nut of doel van het filosoferen.....	6	Werkvormen.....	31
Leeftijden.....	8	Gespreksvormen.....	32
Intelligentie	8	Visuele vormen.....	33
Praat iedereen mee?.....	10	Spellen	35
Maakt twijfel niet onzeker?.....	10	Persoonlijke opdrachten.....	36
Waarover?	11		
		4. Filosofische deelgebieden	39
2. Hoe maak je het gesprek filosofisch?	13	Wat kan ik weten?.....	39
Structuur van een filosofische argumentatie	14	Wat moet ik doen?	40
Filosofisch succes	15	Wat mag ik hopen?.....	41
Vraag - mening -argument - waarde	16	Wat is de mens?	41
Bewering - feit - mening -geloof- overtuiging - waarheid.....	17		
Technische aanwijzingen voor het filosoferen.....	18	5. Voorbeeldlessen	43
Abstract en concreet.....	22	Nawoord.....	105
Logica.....	22		
Morele oordelen	23		
Argumentatie uiteenzetten	23		
Problematiserende interventies	25		
Begrippen definiëren.....	28		

1. Filosoferen met kleine filosofen

In kinderen schuilen niet zelden kleine filosofen. Kinderen kunnen zich echt over dingen verwonderen. Zonder enige terughoudendheid stellen ze vragen naar waar ze precies vandaan komen. Waarom kan mama niet gewoon gezellig bij papa en zijn nieuwe vriendin gaan wonen? En waar is oma, nu zij is overleden?

Op school wordt kennis in veel vormen en maten aangereikt aan de kinderen en leren ze al snel dat de juf of de meester op de meeste vragen wel een antwoord heeft. Maar er zijn vragen - filosofische vragen-, die geen eenduidig antwoord kennen. Voor het antwoord op dat soort vragen moet je je fantasie gebruiken, goed kunnen redeneren en een soort gevoel ontwikkelen voor de veelvormigheid van het leven. Dingen lijken een zekerheid, maar misschien blijkt het relatief, als je er anders naar gaat kijken. Kinderen kunnen dit als geen ander. Omdat ze nog niet gehinderd worden door kennis

of theorieën, kunnen ze met hun oprechte openheid leren om zelfstandig na te denken, weloverwogen een positie in te nemen en over zichzelf te reflecteren. Gewoon diep leren nadenken.

In dit boek geven we een handleiding voor het filosoferen met kinderen. In de klas, als naschoolse activiteit, tijdens een vakantieënp, als verwerking van een film of toneelstuk: er zijn meerdere situaties denkbaar waarin er met kinderen gefilosofeerd kan worden. Uiteraard kun je het ook gewoon met je eigen kinderen of kleinkinderen aan de keukentafel doen.

Dit boek richt zich vooral op gebruik in het onderwijs. Na de handleiding over filosoferen met kinderen vind je verschillende lessenseries. Het zijn voorbeelden van lessen, met thema's, filosofische vragen om het gesprek gaande te houden en mogelijke activiteiten.

In dit boek beschrijven we geen strikte methode. We geloven dat strikte regels over ‘nu dit, dan dat en dan dat’ niet per definitie tot de meest diepgaande of boeiende gesprekken leiden.

Het filosoferen met kinderen staat of valt bij het hanteren van de handvatten die we beschrijven om het gesprek te begeleiden. Het gebruiken van je eigen filosofische verwondering helpt hierbij enorm. Neem de lessen ter inspiratie en wijk er vooral van af. Alle lessen die we beschrijven zijn slechts voorstellen en je kunt er ook je eigen draai aan geven.

Een inleiding voor de leerlingen in de klas

Filosoferen is nadenken en vaak ook praten over vragen waar niet één juist antwoord op bestaat. Het antwoord staat niet, laten we zeggen, in een antwoordenboekje. Ook kun je het niet op internet opzoeken.

De vraag ‘wanneer ben je een goed mens?’ is een filosofische vraag. Op Wikipedia staat nergens een lijstje met dingen die je moet doen om een goed mens te zijn.

Het enige dat je kunt doen bij een filosofische vraag is zelf je eigen antwoord geven. Je eigen mening.

En het wordt pas echt interessant als iedereen dat doet, en we samen die meningen gaan onderzoeken. Hoe kan het dat Ruben ‘a’ zegt en Faisal ‘b’? Wat zit daarachter? Hoe komt het dat je denkt wat je denkt en vindt wat je vindt? Wat zijn je argumenten? Wat zijn de waarden die daar weer achter liggen? Of het geloof dat er achter ligt? En kun je zeggen dat dat waar is?

Filosoferen is dus niet alleen voor volwassenen. Kinderen kunnen het ook prima. Het enige dat je nodig hebt, zijn je hersenen, en die hebben we allemaal. Door te filosoferen gaan we die hersenen even lekker opwarmen. Kneden. We doen een soort hersengymnastiek!

Het kan zijn dat je op een gegeven moment denkt: nu weet ik het ook niet meer! Dan ben je juist goed bezig! Uiteindelijk weet niemand het juiste antwoord, maar je kunt wel zelf een keuze maken waarin jij gelooft.

Je mag dus zeggen wat je denkt. Alleen kun je er wel op rekenen dat we dan vragen: waarom denk je dat? En dan moet je je argument geven: de reden dat je dat vindt.

Nut of doel van het filosoferen

De vraag zou natuurlijk al kunnen zijn: moet iets altijd een doel hebben of nuttig zijn? Zou het niet voldoende zijn als we gewoon veel plezier beleven aan filosoferen? Gewoon filosoferen vanwege het filosoferen? Het filosoferen als doel op zichzelf. Een doel *an sich*, zoals dat heet. Net als dat rekenen een doel is en taal, muziek en ook kunstonderwijs en gymnastiek. Maar waarom het goed is om te leren filosoferen, kan ook worden beargumenteerd.

Bevordert tolerantie

Kinderen leren dat de wereld niet zwart-wit is. Op sommige vragen is geen antwoord. Dit zorgt voor een inzicht in de aard van de eigen meningen. En bovendien: ook de ander heeft recht op een mening en die mag best anders zijn dan die van mij. Dit kan leiden tot een tolerante houding.

Versterkt autonomie

Hierdoor worden leerlingen zelf uitgedaagd om op eigen kracht, op eigen verantwoordelijkheid, een mening te vormen. Juist omdat de juf, leraar, vader, moeder, godsdienst, internet of het antwoordenboekje het ook niet weten. Juist omdat niemand het zeker weet, wordt aan de leerlingen de vrijheid gegeven om zelf te bepalen wat zij denken en vinden. Dit is een vorm van autonomie. Zij zijn mensen die uiteindelijk zelf moeten nadenken over de samenleving, het geloof, je gezin, vriendschap en ga zo maar door. Zelf standpunten bepalen en zelf de wereld vormgeven. Weldenkende mensen denken na over hun standpunten en kunnen die kritisch onderzoeken. Maar dit moet geoefend worden.

Leren argumenteren

Kinderen leren door filosoferen te argumenteren. Ze leren (onbewust) de structuur van argumentaties, het wegen van argumenten en over de waarheidswaarde van iedere opmerking. Kort gezegd: kritisch denken. Deze vaardigheid is nuttig voor ieder vak op school, op de middelbare school of studie, of ook maar iedere vorm van informatieverwerking.

Thematische aanpak

Er wordt steeds over thema’s gefilosofeerd. Het kan dus ook over *nuttige* thema’s gaan, die bijvoorbeeld als doelstelling in het schoolbeleid geformuleerd staan. Bij de voorbeeldlessen in dit boek staat bij een aantal lessen een stempel, dat aangeeft bij welk van onderstaande belangrijke thema’s deze les aansluit.

Burgerschap

Burgerschap is een onderwerp dat op alle scholen aan bod zou moeten komen conform de kerndoelen. Deze filosofielessen vormen een mooie invulling op deze verplichting. Behalve al het filosoferen zelf, dat zoals net beschreven, in de hand werkt dat de leerling zelf leert nadenken en een zekere tolerantie ontwikkelt voor andersdenkenden, leggen deze lessen de thema's op tafel die in de democratische samenleving een rol spelen.

Seksualiteit

Seksualiteit is voor veel scholen een lastig thema: hoe praat je met je klas over seks? Filosoferen is een handige werkvorm om het thema seks op een respectvolle, neutrale en open wijze bespreekbaar te maken. Vooral het thema homoseksualiteit is na het jarenlange politieke debat, sinds 2012 opgenomen in de kerndoelen voor het onderwijs. Officieel heet dit aandacht voor 'seksuele diversiteit', waaronder alle variaties op heteroseksualiteit vallen, LHBT: lesbisch, homo, biseksueel en transgender.

Pesten

Bijna op iedere school is er wel pestproblematiek. Behalve persoonlijke aandacht en gepaste maatregelen is het ook mogelijk om het thema zelf aan de orde te stellen. Maar niet op een moralistische manier, want 'je mag niet pesten' dat weten de kinderen zelf al lang. Door erover te filosoferen is het mogelijk om op een dieper niveau leerlingen te laten reflecteren over het eigen gedrag en de dynamiek in de klas.

Wereldburgerschap

Voor wie de leerlingen verder wil laten kijken dan hun neus lang is en dan nóg verder, zijn er ook thema's die zich op mondiaal niveau afspelen. Het gaat bijvoorbeeld om de millenniumdoelen, de universele rechten van de mens, en de verantwoordelijkheden die wereldburgerschap met zich mee brengen.

Leren omgaan met twijfel

Omdat er vaak oneindig veel antwoorden mogelijk zijn op vragen is het altijd nog maar de vraag, of als je een antwoord hebt gevonden dat antwoord misschien na verder nadenken toch niet meer klopt. En die kennis, die Socrates al verwoordde in de zinspreuk "Ik weet dat ik niets weet" is ongelooflijk waardevol. Het begrip dat er misschien wel geen definitieve antwoorden zijn en dat we dus ook steeds onze antwoorden kunnen herzien, staat aan de basis van elk leerproces. Kinderen hiervan op jonge leeftijd al doordringen kan ze helpen in de zoektocht van hun eigen leven.

Het goede kennen is het goede doen

Bij filosoferen onderzoeken we vaak praktische dilemma's zoals: moet je een zwerver geld geven of niet? Door er met elkaar over na te denken en te praten, kom je op basis van doordachte redenen tot een conclusie die je laat zien wat voor jou het goede is om te doen.

Als je het goede niet zou kennen, zou je het ook niet kunnen doen. Daarvoor is grondige kennis nodig en niet alleen een mooi hart.

Leeftijden

In principe kun je met iedereen die kan praten ook filosoferen. Van kleuters tot en met bejaarden is het mogelijk. Tijdens het opgroeien maken kinderen zich de taal vaardig, ze leren zich concentreren en leren abstraheren. Alle drie voorwaarden voor het filosoferen.

Dit boek is een handleiding voor het filosoferen met kinderen in de leeftijd van 8 tot 18 jaar. De thema's zijn op deze leeftijdsgroep afgestemd. Uiteraard met een verschillende aard en omvang van de woordenschat.

Dit boek richt zich niet zozeer op de heel jonge kinderen om de praktische reden, dat voor filosoferen met kleuters andere werkvormen beter geschikt zijn. Maar vanzelfsprekend zijn er thema's in dit boek te vinden die ook met jongere kinderen kunnen worden behandeld op dezelfde manier als met de oudere kinderen.

Intelligentie

Ook al is er wel een grove overeenkomst zichtbaar tussen de uitslag van de CITO, het middelbare schooladvies, het niveau middelbare school en de mate waarin leerlingen actief en op een zinnige manier bijdragen aan het filosofisch gesprek in de klas, toch is hier niet alles mee gezegd.

Het komt vaak voor dat leerlingen door een concentratie belemmering op één of meerdere vlakken geen hoog advies halen, maar wel degelijk als geweldige filosofen uit de hoek komen. Je hoeft in principe niet te kunnen rekenen en ook geen grammatica te kunnen, om te filosoferen.

Vaardigheden die van pas komen bij het filosoferen zijn:

- *Fantasie* ... Want stél je nou eens echt die wereld voor waarin alles anders is!
- *Lef* ... Want je moet wel dŭrven alle argumenten te overwegen, ook die buiten je eigen straatje.
- *Concentratie* ... Als je afgeleid bent of afhaakt ben je niet meer aan het denken.

- *Abstractie vermogen* ... Het gaat bij het filosoferen om het vergelijken van concepten, afwegen van argumenten, springen van voorbeelden naar algemene begrippen en omgekeerd.
- *Logisch denken* ... Een zeker ongrijpbaar kritisch vermogen die supersnel kan beoordelen of een redenering klopt of niet.
- En ook *taalvaardigheid* ... Zelfs als een leerling uit het buitenland komt en er in elk geval één taal in het hoofd zit, kan de leerling zelf al goed denken in die taal. Dan is het een kwestie van vertalen. Het zal lastig uit te drukken zijn en het gesprek gaat niet zo vloeiend, maar we hebben meegemaakt dat een leerling die pas zes maanden geleden uit Egypte was gekomen, de meest fantastische redeneringen opbouwde.

Praat iedereen mee?

Meestal is er een groepje van kinderen met de grootste filosofische mond die het gesprek gaande houdt. Dit zijn niet noodzakelijk degenen die gewoonlijk in de les het meeste zeggen.

Sommigen zijn verlegen, anderen vinden het moeilijk of saai. Het is een mooi streven om de verlegen kinderen erbij te betrekken, als die iets te zeggen hebben. Maar sommige leerlingen houden er niet van, zoals anderen niet van tekenen of gym houden. We kunnen de gehele klas activeren door oefeningen waar iedereen bij betrokken wordt. Een discussie spel, een interview, allemaal stemmen voor of tegen de stelling, iedereen een voorbeeld geven, of een schrijfpdracht. Echter als de uitdaging is om een zo goed mogelijk filosofisch gesprek te houden waar de aandacht hoog is, leidt het

enorm af als een deelnemer zelf niets weet te zeggen maar gedwongen wordt door de gespreksleider. De spanning is dan weg en het resultaat teleurstellend. We gaan ervan uit dat er ook veel geleerd wordt als de leerlingen alleen maar luisteren.

Maakt twijfel niet onzeker?

Omdat je bij het filosoferen telkens vragen stelt over opvattingen die mensen hebben over iets en je die dus ook telkens ter discussie stelt, zoek je de twijfel over je mening of overtuiging op. Vaak wordt er dan gedacht dat dat onzeker maakt. Zeker bij kinderen die naar het idee van volwassenen nog alle kennis overgedragen moeten krijgen voordat ze kunnen oordelen. Maar kinderen hebben al een heleboel kennis in het hoofd zitten, die je met een goede vraag eruit kunt peuteren. Zij hebben ook al een heleboel meningen in het hoofd zitten, al dan niet overgenomen van anderen.

Juist het feit dat die meningen te onderzoeken zijn en dat je je kunt vergissen, jij niet alleen, maar iedereen, is een inzicht dat een enorme opluchting kan geven. De onzekerheid die we bij het filosoferen opzoeken zit hem in de taal, de wereld, de begrippen en concepten. Niet in de kinderen, jongeren en volwassenen. Als je weet dat er bij het filosoferen niet één goed of fout antwoord is te geven, kun je natuurlijk wel blijven twijfelen, maar dat is dan een rationele twijfel, niet zozeer een emotionele.

Waarover?

Mensen denken soms dat filosofie alleen maar over ‘zweverige’ dingen kan gaan. Ze denken bijvoorbeeld aan gesprekken over spoken, geesten, de ziel, leven na de dood of het bestaan van God.

Dat kan, hier kun je inderdaad over filosoferen. Maar dit is lang niet alles!

Mensen denken ook wel eens dat filosofische gesprekken ‘diepe’ gesprekken zijn, waarbij het over moeilijke onderwerpen gaat, zoals persoonlijke emoties. ‘Hoe voelde jij je toen je vriend verhuisde?’

Dan wordt filosofie met psychologie verward. Bij psychologie, in een therapeutische sessie, gaat het over persoonlijk gevoel. Maar bij filosofie eigenlijk juist niet. Of zo min mogelijk.

Bij filosofie wil je juist boven de persoonlijke verhalen uitstijgen. Je zoekt juist naar de Algemene Regel. ‘Hoe zou het moeten zijn in de wereld?’ ‘Wat betekent [een bepaald woord] nou echt?’ ‘Is [een bepaalde zaak] goed of slecht?’ We onderzoeken concepten, willen weten hoe de wereld in elkaar steekt. We zijn op zoek naar de essentie van dingen. (En niet naar iemands persoonlijke gevoel bij een gebeurtenis.) We zoeken naar waarheid en naar wijsheid. Dat is ook de letterlijke betekenis van filosofie: **Φίλω** (spreek uit: philo) betekent: ik houd van, ik verlang naar **σοφία** (spreek uit: sophia) betekent: wijsheid

Filosoferen kan over van alles gaan. Iets in het nieuws, iets in de klas. Kleding, boeken, make-up, snoep, voetbal, ouders, pesten, idolen, verliefd zijn, dieren, de zwervers op straat, sprookjes, uiterlijk, taal, games, noem het maar op. Overall kun je wel een thema van de les van maken. De kunst is alleen om van het gesprek een filosofisch gesprek te maken.

2. Hoe maak je het gesprek filosofisch?

Een filosofisch gesprek is gericht op het beantwoorden van een vraag, waar geen eenduidig antwoord op bestaat. Het antwoord van een dergelijke vraag kan dus geen feit zijn. Het is een vraag waarop alleen een mening kan worden gegeven. Het gesprek is dan een onderzoek naar de mogelijke meningen en het 'waarom?' achter die meningen. 'Waaróm vind je dat?' Het antwoord is het argument achter de mening. Daarna is het zoeken naar de waarden die hier weer achter verscholen liggen.

In de gehele vraag komen soms wel voorbeelden aan bod of feitelijke informatie, maar in principe probeer je zo min mogelijk over feiten te praten. We kunnen vragen indelen in drie verschillende ordes. Het is handig om tijdens het begeleiden van het gesprek deze indeling in het achterhoofd te hebben. Stel je leest een verhaaltje voor, over een liefdesrelatie die uitgaat, omdat de jongen verliefd was

geworden op een ander. Dit verhaal kunnen we op drie niveaus analyseren:

1. **Eerste orde vragen: Gericht op beweringen over feiten, oplossingen.**
 - Wat zijn de feiten? (hij maakte het uit, omdat hij verliefd werd op een ander)
 - Wat is het probleem?
 - Wat kon hij allemaal doen?
2. **Tweede orde vragen: Gericht op aannames, overtuigingen, vooronderstellingen.**
 - a) Wat vinden we van dit feit? (is het erg, slecht, goed?)
 - b) Wat betekent het begrip ... eigenlijk? (liefde, vriendschap, trouw)
 - c) Wat is het beste om te doen? (wat is een goede morele regel hiervoor)

(Politieke filosofie)

Wat is de beste staatsvorm – een democratie, koningshuis of een dictatuur?

(Sociale filosofie)

Is de mens van nature goed, of slecht? Moeten we eerlijk alles delen of geldt 'het recht van de sterkste'? Hebben we regels nodig om te kunnen samenleven?

(Esthetica)

Kunstfilosofie. Wat is schoonheid? Wanneer is kunst goed? Bestaat schoonheid? Is een schilderij een plaatje of een gedachte? Wat is het verschil tussen kunst en kitsch?

(Levenskunst)

Wat is geluk? Kan een mens zijn psyche zelf zo vormen dat hij gelukkig is?

5. Voorbeeldlessen

Wat kan ik weten?**Wetenschapsfilosofie**

1. Wat is waarheid?
 - SPEL: Het waarheidsspel
2. Kunnen we alles weten? (subthema: Vrije wil)
3. Kun je de wereld echt kennen?
4. Wanneer is iets logisch?
5. Snap je de wereld zonder taal?

Wat moet ik doen?**Ethiek**

6. Waarom pesten mensen?
7. Waar ligt 'de' grens?
8. Moet je voor iedereen respect hebben?
9. Bestaat een slecht mens?
10. Mag je vlees eten?
11. Ben je verantwoordelijk voor het verpesten van de wereld?

12. Ben je verantwoordelijk voor de armoede in de wereld?

13. Ben je verplicht om te werken?

Medische Ethiek

14. Ethiekles over leven en dood (12 jaar en ouder)
 - Werkblad: drie casussen uit de medische ethiek

Wat mag ik hopen?**Metafysica**

15. Bestaat God?
16. Wat geloof jij?
 - Werkblad Tegeltjeswijsheid
17. Wat is een ziel?
18. Bestaat de tijd?
19. Bestaat het niets?
20. Hebben we een vrije wil?
21. Wat is de dood?

Wat is de mens?

Filosofische antropologie, sociale filosofie, politieke filosofie, taal filosofie en esthetica (kunstfilosofie)

22. Het schip van Theseus – wie ben ik? (identiteit)
23. Wat is jouw identiteit?
24. Wat is vriendschap?
25. Wat is Liefde?
26. Wat is (jouw) cultuur?
27. Kunnen dieren denken?
28. Wat is de beste staatsvorm – een democratie, koningshuis of een dictatuur?
29. Hebben we regels nodig om te kunnen samenleven?
30. Zijn we allemaal gelijk?
31. Zijn mannen en vrouwen gelijk?
Werkblad: man/vrouw
32. Is het erg om homo te zijn?
33. Waar zit je geslacht?
34. Wat zijn universele rechten?
35. Wat is schoonheid?
36. Denken en emoties
37. Wie ben jij?
38. Kan je zelf kiezen? (Subthema: groepsdruk)

Wat kan ik weten?

Wetenschapsfilosofie

1. Wat is waarheid?

Ter voorbereiding: lees de paragraaf *Bewering - feit – mening – geloof – overtuigingen – waarheid*.

Gesprek (5 minuten)

Vraag: Is jouw mening waar?

Andere Werkvorm (50 minuten)

SPEL: Het waarheidsspel

- Geef iedere leerling een blanco kaartje. Geef de volgende opdracht: Schrijf hierop een zin, waarvan jij denkt dat hij waar is. (Het mag overal over gaan, als het maar een volledige zin is en geen vraag.)
- Laat de kinderen de kaartjes weer inleveren. Deel ze vervolgens weer uit. Zorg dat iedereen het ingevulde kaartje van een ander krijgt.
- Laat elke leerling om de beurt naar voren komen en voor de klas zijn/haar nieuwe kaartje voorlezen. Daarna legt hij het bij één van deze categorieën op een stapel:
 - Feit
 - Mening
 - Geloof

Gesprek vervolg (10 minuten)

Tussendoor en na afloop van het spel, gaat het gesprek om de vragen:

- Wat betekenen: feit, mening en geloof? Wat is het verschil?
- Kun je over je eigen mening zeggen dat die waar is?
- Wat betekent waarheid?
- Hoe weet je zeker of iets waar is?
- Wie heeft er gelijk, bij een verschil van mening?

Verwerkingsopdracht (5-10 minuten)

Schrijfofdracht

Wat vond jij het meest interessant in deze les?

Wat was de moeilijkste zin?

2. Kunnen we alles weten? (subthema: vrije wil)

Inspiratie & vraag (2 minuten)

Stel je voor dat er een computer is die alle kennis van de hele wereld in zich heeft. De precieze locatie van elk stofje, iedere molecuul, elke cel van iedereens lichaam en alle dingen, planten, bomen en dieren, de zee en de lucht. Die computer weet ook precies hoe alles werkt. Alle natuurwetten zitten erin geprogrammeerd.

Vraag: Zou deze computer dan de toekomst kunnen voorspellen?

Gesprek (20 minuten)

- Zullen we ooit alles weten?
- Kunnen we ooit alles weten?

Andere Werkvorm (5 minuten)

Stemmen

Dit gesprek zal gaan over:

determinisme (dat alles bepaald is, of maar op één manier logischerwijs kan verlopen), versus het tegenovergestelde, *toeval*, of de menselijke macht over het lot: de *vrije wil*.

Schrijf deze 3 termen op het bord en laat de leerlingen stemmen waar zij in geloven.

Nieuw verhaaltje en vervolg gesprek (3 minuten + 15-20 minuten)

Vroeger dachten mensen dat de aarde plat was. Daarna dacht de mensheid dat alle sterren en de zon om de aarde draaiden. De Copernicaanse wending, waarin met heel erg veel weerstand en moeite het idee accepteerde dat de aarde om de zon draait en niet andersom, vond pas in de 15e eeuw plaats.

Luister eens naar deze zin: 'We geloven wat we denken te weten en we weten niet wat we niet weten.'

Misschien is wat we nu denken te weten wel helemaal niet waar?!!

- Kan het dat we nu ook wel verkeerde ideeën hebben?
- Wat denken jullie? Waarover zouden we het mis kunnen hebben?

Verwerkingsopdracht (5-10 minuten)

Schrijfofdracht

- Wat vond jij het meest interessant in deze les?
- Wat was de moeilijkste zin?

6. Waarom pesten mensen?

Dit thema kun je het best verdelen over twee lessen. Dit is het meest psychologische thema van alle thema's in dit boek. Dat komt doordat het zo'n persoonlijke emotionele lading heeft.

Daarbij zijn het ook de meest moralistische lessen, want de moraal van het verhaal is natuurlijk duidelijk: we willen niet dat er gepest wordt in de klas!

Toch is juist hier belangrijk om voor deze lessen des te meer een Socratische houding aan te nemen (lees het hoofdstuk *Socratische Houding*). Alleen op deze manier, het gesprek leidend op onderzoekende, *niet veroordelende wijze*, ontstaat er een open, veilige sfeer, waarin ook pesters of helpers van pesters eerlijk hierover kunnen praten en reflecteren op hun gedachten en gevoelens hierover.

Inspiratie & vraag (5 minuten)

Filmpje: Zoek in Youtube op 'Spangas Maya wordt gepest'

Het filmpje laat een Spangas-fragment zien waarin Maya wordt gepest. Hierin wordt Maya gepest door klasgenootjes. Je ziet hoe er pindakaas op haar zadel is gesmeerd en hoe ze wordt uitgelachen op het schoolplein. Eenmaal thuis gekomen reageert Maya zich af op haar broertje door zijn zelfgemaakt lego- bouwwerk stuk te maken en hem uit te schelden.

Vraag: waarom pesten mensen?

Gesprek (30 minuten)

Voer een gesprek met de leerlingen en maak gebruik van de volgende vragen:

- Is lachen ook pesten?
- Welke rollen zijn er precies in een pestsituatie? (Antwoord: Pester, Slachtoffer, Helper van pester, Helper van slachtoffer)
- Wie van deze vier rollen heeft de meeste schuld? Zet ze op een rij.
- Wat is de rol van de helpers precies?
- Wat zou een helper moeten doen?
- Wat zou een slachtoffer moeten doen in een pest-situatie?
- Wat zou een pester moeten doen in een pest-situatie?
- Waarom pest een pester eigenlijk?
- Is een pester een slecht mens?
- Kun je zeggen: de pester is ook een slachtoffer?
- Is de Helper van de pester ook een pester?
- Wat zou er gebeuren als er geen helpers van pesters meer zouden zijn?
- Kan er een wereld bestaan zonder pesten?
- Mag je iemand eerlijk de waarheid vertellen ook al is dat kwetsend?
- Wat is een belediging? Is beledigen het zelfde als pesten?
- Kunnen woorden pijn doen?
- Hoe kan je pesten stoppen?
- Waar haal je de moed vandaan om dit te doen?

Andere werkvorm (5 minuten)

Oefening:

Vertel de leerlingen: 'Pak allemaal een kladpapiertje uit jullie laadje. Probeer deze nou zo klein mogelijk te maken. Stamp erop.

En dan moet ik jullie nu vertellen: dit papiertje staat symbool voor iemand die wordt gepest. Nu is de opdracht: probeer het papiertje weer glad te strijken. Alle kreukels moeten eruit. Helemaal glad. Probeer het maar.'

Vraag de leerlingen:

- Wie heeft begrepen wat deze oefening wil vertellen?
- Wat is de les hierachter?

Verwerkingsopdracht (15 minuten)

Brief schrijven

Laat iedere leerling een brief schrijven gericht aan de hele klas gericht aan 'Lieve klas ...'

In de brief komen deze onderwerpen aan de orde:

- 1) *Ik ben wel / niet het slachtoffer geweest van pesten:*
- 2) *Ik heb wel / niet zelf gepest:*
- 3) *Ik ben wel eens / nooit toeschouwer geweest:*
- 4) *Mijn advies aan de klas is:*

Heel belangrijk om te vermelden: schrijf bij ieder punt op hoe je je voelde en wat je erbij dacht.

Dit was de laatste opdracht voor het eerste deel van de les.

Vervolg met de

Verwerkingsopdracht vervolg (60 minuten)

Brieven voorlezen

Omdat het misschien privé is wat ze in de brief hebben geschreven, hoeven de leerlingen niet alles te vertellen. Maar vraag iedereen één ding te vertellen uit zijn of haar eigen brief. We gaan de klas rond en iedereen krijgt dus even het woord. Zo krijgt iedereen de kans om zijn/haar hart te luchten. De één vertelt alleen zijn/haar advies, de ander deelt een nare situatie uit het verleden. Sommige kinderen vertellen dat ze zelf pesten. Reageer niet afstraffend maar zeg: 'Dank je voor je eerlijkheid. En hoe denk je daar nu over?' Het kan zijn dat er kinderen moeten huilen. De sfeer moet veilig zijn en als iemand huilt, vraagt dan of iemand weet hoe we kunnen troosten.

Adviezen

Als leerkracht of docent verzamel je voornamelijk de adviezen. De oplossingen die worden gegeven aan de klas door de leerlingen zelf. Deze kunnen op het bord geschreven worden. Hier kan onderscheid gemaakt worden in: Adviezen aan het slachtoffer, Adviezen aan de Pester, Adviezen aan de Helper van Pester, Adviezen aan de Helper van Slachtoffer. Ook bij de ontboezemingen uit de brieven, van persoonlijke verhalen over slachtofferschap of het helper-zijn, kan worden gevraagd aan de rest van de klas: 'Wie heeft er een advies voor ..., als hij of zij in deze rol zit?'

34. Wat zijn universele rechten?

Inspiratie (15 minuten)

Vertel het volgende:

We gaan vandaag eens onze horizon verbreden. Het gaat vandaag niet over deze klas, niet over deze stad, niet over

Nederland, maar het gaat over de hele wereld. Alle mensen in de hele wereld.

We gaan doen alsof wij de baas zijn van de hele wereld en we gaan bedenken wat het beste is voor de hele wereld. Hoe maken we de wereld nou beter?

De Verenigde Naties (allerlei landen die samen rond de vergadertafel gingen zitten) hebben een lijst van zes dingen gemaakt. Ze noemden het "afspraken voor een betere wereld". Deze vergadering was in 2000, het millennium. Daarom noemden ze het de Millennium-doelen. In 2015 moesten deze doelen gehaald worden, dus ieder land moet zijn best doen om, voor de burgers, dit mogelijk te maken. Belangrijk is dat overal in de wereld mensen andere culturen en andere geloven hebben. Dus deze rechten zijn er, lós van alle geloven en culturen. Ook is bekend dat mensen vaak meningsverschillen hebben. Maar over deze zes dingen, is iedereen in de wereld het eens! Welke zes punten kunnen jullie zelf verzinnen?

Discussie-oefening

Verdeel de klas in groepjes en laat ze zelf verzinnen welke zes dingen dit kunnen zijn.

(Mochten ze er niet op komen, kun je er altijd één verklappen.)

Andere werkvorm (10 minuten)

De lijst compleet maken op het bord: ieder groepje doet verslag van hun bevindingen. Noteer op het bord welke zes verbeteringspunten er zijn verzonden.

De zes Millenniumdoelen zijn:

1. De armoede halveren en minder mensen honger
2. Alle kinderen naar school
3. Mannen en vrouwen gelijkwaardig
4. Minder kindersterfte
5. Verbetering van de gezondheid van moeders
6. Bestrijding van hiv/aids, malaria en andere dodelijke ziektes

Probeer niet te verklappen, maar met hints de leerlingen zelf te laten raden.

Gesprek (15 minuten)

- Zijn jullie het eens met deze lijst?
- Moet er eigenlijk nog iets bij?
- Denken jullie dat we het gaan halen?
- Wanneer zijn we tevreden?

Verwerkingsopdracht (15 minuten)

Collage/werkstuk

Geef ieder groepje één van de zes millenniumdoelen voor een werkstuk op een groot vel A1 papier. Voor de opdracht moeten ze op het internet informatie verzamelen:

- Welk millenniumdoel en waarom?
- In welke landen is dat vooral een probleem?
- Het is al (bijna) 2015. Gaat het al wat beter of niet?
- Zoek plaatjes uit de krant, tijdschriften of internet en schrijf informatie erbij.

35. Wat is schoonheid?

Inspiratie & Vraag (5 minuten)

Filmpje

Kijk op YouTube (www.youtube.com/BerenFilosoferen) naar 'Photoshop Extreme Makeover - Angela Talbot's Old Lady'.

Vraag: Wat is schoonheid?

Gesprek (10 minuten)

Vragen:

- Wat betekent mooi?
- Wat betekent lelijk?
- 'Over smaak valt niet te twisten' zegt men. Dat betekent dat smaak iets persoonlijks is. Maar toch vinden heel veel mensen precies hetzelfde mooi, hoe kan dat?
- Als we het filmpje terugspoelen, kun je ook over de oude dame zeggen dat ze mooi is?
- Wanneer is iemand mooi?
- Wie bepaalt wat we mooi vinden?
- Als in de media alleen maar dames met lange nekken te zien waren, vonden we dat dan allemaal mooi?

Werkvorm (5 minuten)

Schrijfofdracht

- Welke dingen kunnen allemaal mooi of lelijk zijn?

Gesprek (15 minuten)

Bespreek de dingen in de klas en schrijf de antwoorden op het bord:

Muziek, kunst, gezichten, huizen, gedichten, verhalen, tekeningen.

- Wanneer is een schilderij mooi?
- Zoek "Weeping Woman, by Picasso 1937" op Google Images en laat het plaatje zien in de klas. Vraag: is dit mooi of is dit lelijk?
- Zoek op "Broadway Boogie Woogie Mondriaan" of laat wat andere moderne (niet figuratieve) kunst zien. Vraag: is dit mooi of niet?
- Waarom zijn dit soort schilderijen miljoenen euro's waard?
- En zijn ze dat volgens jullie ook waard?

Verwerkingsopdracht (10 minuten)

Creatieve opdracht

Maak iets lelijks!

Een gedicht, een tekening, een verhaal; werk er serieus aan en doe je best om het lelijk te maken!